

A FLANEL NAPJA

– a pizsama múltja, jelene
és jövője –

*Csak egy félregombolt
pizsama az élet,
csíkos, majdnem rabruha,
durva, felvenni félek,
kidörzsöl álmodat
pihenő szívem alól,
s tollpihéaldozat
minden egyes, szakadt
kispárnagondolat.*

Írta: Kolomp (Amatőr Művészek Fóruma)

Egy este tigrisüvöltésre ébredtem (mesélem a kocsmában). Nem volt idő teketóriázni, fogtam a puskámat, kirohantam, és úgy pizsamában lelőttem a tigrist! Ez igen! – mondja elismerően a törzsközönség. – De miért volt a tigrisen pizsama?

A tigris pizsamaviselési szokásai a legkönynyebben megmagyarázható csíkozatok közé tartoznak, a támadó állat rejtőzködik áldozata előtt – rejtőszín ez is, akár az áldozatnak született állatok némelyikének sávos viselete, mondjuk a zebráké, amelyekre épp fordítva, nem az élelemkeresést segítő, hanem az élelemmé válás funkcióját elkerülendő adott ugyancsak csíkos köntöst az evolúció. Nos, evolúciós ívük az emberi csíkoknak is van, a pizsama kultúrtörténeti szerepe ennek ismeretében megkérdőjelezhetetlen.

Kérdés, hogy miért és mióta tartjuk csíkosnak az emberi életközösség számára nem hogy rejtőzködést, hanem éppenséggel feltűnést biztosító ruhadarabot, egyáltalán: ruha-e a pizsama, esetleg ellentéte-e a ruhának, amennyiben a ruhát nappali, a pizsamát éjjeli viseletként határozzuk meg? Ha a ruhát a szabadság, akkor a pizsamát a (külső vagy belső) fogság metaforájának tekinthetjük-e? A kérdésre egy egyszerű szlengszótár is sugallhat választ. Lássuk csak: *pizsama*: alvóka, csíkos, dizsi-rizsi, éjszakai overall, pazsama, pizza, pizsó, rabruha, surranó; *rabruha*: angyalbőr, bolha kifutópályája, csíkidomú, csíkos, csíkos öltöny/pizsama/zakó/zebra/zsák, diszkóruha, párdúc, pijama (gúny), pizsama, számozott pizsama, tigrisbunda, zebra, zeb-rabőr dzseki, zebra-gatya/öltöny/ruha.

Alaktanilag a pizsama nem más, mint könnyű, laza, bő szárú nadrág, melyet elsősorban keleten és ott csak férfiak viselnek, nappal. Nyugaton persze már más a helyzet, a nők gyakran, a férfiak jellemzően egyaránt erre a kétrészes alvóruhára cserélték a sok tekintetben kényelmesebbnek és erotikusabbnak is tartott elődöt, a hálóinget valamikor a XIX. század második felében (a nők valószínűleg később, a női pizsama, látni fogjuk, egyidős a nadrágot kétneműsítő emancipációval). Maga a szó etimológiailag egyértelműen a keleti eredetre utal, a gyarmatosítás egyik maradandó emléke. A láb jelentésű *päe*, *pāy* és az öltözék jelentésű *yāmāh* perzsa szavak összevonásával jött létre, majd került át az angol nyelvbe. A magyar szó az angol *pyjamas* franciában meghonosodott alakjából – *pyjama* – ered. Az öltözék bizonytalan identitása nem mai keletű, már a XVII. században sem sikerült eldönteni, hogy mire jó és kik viseljék a kényelmes, többnyire gombbal vagy madzaggal záródó nadrágból és gombolható kabátból álló együtttest, melyet Indiából hazalátogató gyarmati tiszték hoztak magukkal. Kezdetben otthoni öltözékül használták, nyilván annak a felismerésnek a tudatában, hogy a heregyötrő lovaglónadrágok után nem árt egy kevés keleti kényelem otthon, távol a világ szemétől. A kényelem elve nem győzedelmeskedett azonnal, a pizsama gyorsan

san kiment a divatból, majd 1870 körül jelent meg a nyugati öltözködésben mint férfi alvóruha. A női divat kelléktárába ötven éves késlekedéssel került be, Coco Chanel divatháza hozta játékba, az 1920-as években mutattak be először otthoni és vízparti viseletre szánt női pizsama-modelleket Párizsban, felismerve, hogy az új öltözetre nem csak az ágyban, hanem a szabadidős tevékenységekben is szép karrier vár. A korai pizsamákat általában keleti motívumokkal ékesítették, ezt váltotta fel a mára klasszikussá vált csíkos pizsamák divatja.

A pizsama tehát hamar a szabadidő jelképévé is vált – holott divatja csaknem párhuzamosan alakult a rabsággal és a rabokat stigmatizáló viselet megjelenésével. A rabruha nagyjából egyidős a törvényes rabsággal, tehát azzal a polgári forradalmak idején tudatosult felismeréssel, hogy az egyén szabadsága érték, következésképpen az attól való megfosztása súlyos büntetés lehet. A törvényes rabság intézménye tehát jelentős polgári érték, mely szakít azzal a korábbi felfogással, miszerint az ember saját értékének a vagyona, ennek hiányában pedig saját teste tekinthető – így a büntetésnek ezek (a vagyon és/vagy élet) elvételére, enyhébb esetben csonkítására kell irányulnia. A börtön intézménye csakhamar nem elégedett meg a rácsokkal, bilincsekkel és örökkel: a személyes szabadság elvesztésének már a XIX. század elején is igyekeztek egyéb képes tar-

talmat adni. Így született meg a csíkos rabruha, melynek praktikuma nyilván a szökés megnehezítése, ideológiája pedig az abszurd és feltűnő viselet miatti gyors és egyértelmű megbélyegzés volt (ami együtt járt egy másik fontos identitásképzővel, a saját név elvételével és rabszámra cserélésével). A nyugati világban csaknem kétszáz évet élt meg a mára a köznyelvben konzervatívan őrzött jelzős szerkezet, a csíkos rabruha, amely nem egyszerűen a börtönbüntetést jelképezi, hanem azt a közvélekedést is, miszerint a bűnösöknek keményen meg kell dolgozniuk a társadalomba való visszatérésért, köztük a normál utcai viselet hordásához való jog (valamint a rabszám helyett a saját név) visszaszerzéséért, kiérdemléséért. Bár a csíkos rabruhát (és általában az elítéltek megalázó megkülönböztetését) 1979-ben az ENSZ betiltotta, a formaruha ma sem ismeretlen a börtönökben. Papíron a börtönfilozófia szakított ugyan a polgárosodás ideológiájával, tehát már nem a megtorlás és elretentés, hanem a bűnösnek a társadalomba való visszaillesztése a cél, így a börtönviseletnek is minél közelebb kellene kerülnie a rácsok mögötti világ divatjához, de elég átkapcsolni a tévét bármely guantanamoi híradásra ahhoz, hogy meggyőződjünk arról: a farmeros rabok divatja még nem mindenütt következett be, a fogvatartók nem adják fel a pizsamához fűzött hagyományokat. És nem is kell okvetlenül a karibi térségben őrzött, mi-

nimum bizonytalan státusú rabok szemrevéltelég merészkednünk, ha pizsamás rabokat keresünk. Jóllehet a csíkos rabruha ma már történelem (és a történelmi filmek elkerülhetetlen szüzséje), a társadalom szabadságfokának a rabruha is kiváló mértékegysége. Mondhatjuk ezt annak ismeretében, hogy ma Európában csak a máig a barakkok eszmerendszerében gondolkodó volt szocialista országok fogvatartottjai hordanak formaruhát. Igaz, már nem csíkosat – a magyar divat manapság az úgynevezett *tyúklábminta* és annak szürke-fekete pöttyös változata, az úgynevezett *mákos*. Bár talán még ebből is könnyebb kivetközni, mint a számkivetettségnek abból a távol-keleti, főként japán formájából, miszerint a bűnös az arcát is elveszíti (az ítélettől a büntetés végéig), és azért kell dolgoznia, hogy azt visszakapja. A büntetés része, hogy a raboknak el kell takarniuk az arcukat, ha idegenekkel találkoznak.

A pizsamáról az álmofejtőknek is sok minden eszükbe jut, férfiaknak boldogtalan periódust, gyermekek számára hosszú várakozást írnak az álmoskönyvek, asszonyoknak pedig meg nem értést pizsmával álmódás esetén. Pizsamára vetközni bizonytalanságot és sérülékenységet jelent, vagy ha nem azt jelent, azt hoz, pizsamát húzni eleve lemondás a vetkőzésről, esetleg arrogancia vagy mellőzés. Ám ha nappalra álmodod, az vágyat, vélhetően ígéretes vágyat jelent vagy jelenthet.

De nem feltétlenül beteljesült vágyat. Illetve – nézőpont kérdése. Piaci elemzők figyeltek meg, hogy a gazdasági válságok idején a pizsama iránti kereslet erőteljesen megnövekszik, vélhetően azért, mert az embereknek nincs pénzük eljárni utazni, szórakozni, így inkább otthon ülnek a tévé előtt jó kényelmes, esetleg szexi pizsamában, sok fejtorést okozva a szociálpszichológusoknak, akik egyelőre felmérni sem tudják, mit okoz majd társadalmi dimenziókban ez az attitűdváltás. A megfigyelést a legutóbbi válság is alátámasztja. Míg a ruhaszektor veszteségekkel volt kénytelen szembenézni, a pizsamakereskedelem férfi és női kategóriában egyaránt felvirágzott, a kereslet növekvése két számjegyű százalékkal fejezhető ki. Az intim

fehérműt gyártó cégek azonnal válaszoltak is a kihívásra, némi luxust csempészve az üzletágba, így a kényelmes és olcsó flanelpizsamákat lassan kiszorítják a rafinált, csipkebetétes selyemköltemények, némi luxust csempészve a pénztelenség házifogságában sínylódó középosztály mindennapjaiba. Már ameddig a pizsama-konjunktúra át nem lépi azt a szintet, amikor ez is luxussá válik, és nem csak a pénzügyi recesszió, hanem döntően a divatdiktátorok magatartása miatt, akik értelemszerűen újra felfigyeltek a kifutókról sokáig mellőzött darabra, és egyre elérhetlenebb árú kollekciókkal csábítják a divatbemutatók közönségét, srófolván a csillogos éjig a pizsama-árakat, újabb kiadásokra sarkallva az otthonülés luxusbörtönébe kényszerített fogyasztói társadalmat.

A pizsamadivat reneszánsza e félelmek szerint apokaliptikus, a magányába és álmaiba zárt emberiség víziója, álmatag és unalmas jövő képe a tettekész és mozgalmas életformával szemben. Az emberiség természetrajzából azonban az következik, hogy hamarosan megjelennek a purista mozgalmak, melyek a pizsama levételére, a cselekvésre és új idők új szeleinek vitorláinkba való befogására biztatnak majd. Eljön az ideje az új jelszavaknak, midőn tömegek harsogják egy emberként, hogy igazítsunk egy utolsót csipkés selyempizsamáinkon, majd váltsunk újra flanelra, vállaljuk bátran vagy vessük le csíkjainkat, higgyük, hogy a sarokba dobott pizsama a jó pizsama, mert a valóság nem a flanel, hanem ami alatta van: a meztelen testünk, ugyebár.